

ASRA NYTT

Arbejderhistorisk samling Ringkøbing Amt

37 årgang

nr.1.

2020

2020 er et skelsættende år på mange måder.

Ikke mindst på grund af Påskekrisen, og Genforeningen i 1920, som vil blive markeret mange steder og på mange måder i det kommende år.

Orienter dig, og deltag i arrangementerne.

Det er Danmarks historie.

Påskekrisen 1920

ISSN:0996-2939

ASRA NYT - Udgivet af ASRA
Museumsgade 32. 7400 Herning

ASRAs hjemmeside:
www.asra.dk

Formand:
Jens Erik Sørensen
Højlundparken 17
7600 Struer
Mail: formand@asra.dk

Kasserer:
Inge Marie Jensen
Stabyvej 39. Staby 6990 Ulfborg
Tlf: 23834577
mail: kasserer@asra.dk

Redaktion:
Arkivgruppen
Leo Skaaning
mail: blad@asra.dk

Arkivmedarbejdere:
Jørgen Aarestrup-Nielsen
Jørgen Markmøller
Jørn Jensen
Inga Ries Pedersen
Tove Nykjær
Gerda Olesen
Leo Skaaning
Henry Ammitzbøll

Trykt med hjælp fra
Metal Herning

Deadline for næste nr.
april 2020

Indhold:

Side 2. Kolofon
side 3. Formanden har ordet
side 4. Danmarkshistorie (Påskekrise-
sen)
side 7. Kongen fyrede regeringen
side 10. Genforeningen 1920
side.12. Hvornår kom kvinderne ud
på arbejdsmarkedet ?
side 14. Kampen om ligestilling
side 18. 4.Maj arrangement
side 19. Julehilsen fra Arbejdermuseet
side.20. Dagsorden Generalforsamling

Billederne på forsiden er en plakat
fra Påskekrise, hvor man opfordrer
arbejderne til at stemme Socialdemo-
kratisk for at få løst krisen.

Det store billede er den afstatte rege-
ring på Amalienborg slotsplads.
Alle billederne i forbindelse med ar-
tikler om påskekrise og genforenin-
gen i 1920 er arkivbilleder.

*Kong Christian den 10 ridder over
grænsen i 1920*

Formanden har ordet

Jeg håber at alle er kommet godt ind i det nye år, og er klar til at bruge og udnytte de mange muligheder som året 2020 vil byde på, det bliver et år hvor aktiviteterne vil stå i kø. Der er store ting der skal fejres, for os i Asra og hele Historiens Hus vil den 4. og 5. maj blive et højdepunkt, det er i år 75. år siden 2. verdenskrig sluttede og derfor er alle foreninger i huset gået sammen om at lave en aktivitet over 2. dage, så sæt allerede nu kryds i kalenderen.

Men der vil også blive afholdt andre ting, Først vores generalforsamling den 26. februar. I kan se Dagsorden på bagsiden af dette blad. Men vi vil den 25. marts holde en Sangaften, vi har en aftale med organist Christen Birkebæk fra Thyholm han kommer med sit Kor og spiller til fællessang.

Vi har også planer om at lave en Bustur til Arbejdermuseet, Vestre Kirkegård og Anker Jørgensens plads i Sydhavnen i København, vi forven-

ter at have et færdigt program klar til Generalforsamlingen.

Der sker også store ting hos vores venner i Fagbevægelsen LO. Er nu blevet til FH. Fagbevægelsens Hovedorganisation og der arbejdes på at lave et fælles arbejdsgrundlag.

For Asra betyder det, at vi skal arbejde på at få alle de nye fagforeninger med i vores forening, få dem gjort bekendt med at man ikke smider noget væk, men lader os opbevare og registrere deres ting for eftertiden.

Til slut vil jeg gerne opfordre alle til at besøge os i Historiens Hus, vi har altid kaffe på kanden og laver gerne en rundvisning i huset. Vi er der altid om onsdagen, eller lav en aftale om et besøg på en dag der passer bedre for jer.

*Jens Erik Sørensen.
Formand*

Overborgmester Frank Jensen afslører skiltet på Anker Jørgensens plads

2020 er et historisk år i Danmark, der nok er værd at oplyse om.

Umiddelbart efter Tysklands nederlag i 1. verdenskrig, krævede de danske sønderjyder på Aabenraa-mødet d. 17. november 1918 at få gennemført en folkeafstemning i landsdelen, for at opnå genforening med Danmark. Dette ønske fremførte de dansksindedes medlem af den tyske rigsdag, H.P. Hanssen i rigsdagen, hvor kravet fandt opbakning særligt fra det tyske socialdemokrati, SPD. Der blev samtidigt rettet en henvendelse til den danske regering om at få spørgsmålet taget op på den kommende fredskon-gres, med henvisning til princippet om folkenes selvbestemmelsesret, som den amerikanske præsident Wilson havde medtaget i sine 14 punkter for en kommende fredsslutning. Ønsket om genforening fandt dermed støtte fra særligt fransk og amerikansk side, den franske præsident Clemenceau ønskede dog spørgsmålet afgjort uden folkeafstemning, men den danske regering fastholdt at der skulle afholdes en folkeafstemning, hvilket også var Wilsons ønske.

Den radikale regering ønskede ikke, at områder, hvor tyskere var i flertal,

skulle indlemmes i Danmark, idet den frygtede, at det danske grænsekra-v mod Tyskland ville blive erstattet af et tysk grænsekra-v mod Danmark. Derfor blev det besluttet, at foranstalte folkeafstemninger i Sønderjylland om regionens fremtidige nationale tilhørsforhold. Den danske regering erklærede at ville respektere en fremtidig afstemnings udfald og denne holdning blev støttet af alle Rigsdagens partier på et møde 23. oktober 1918. Erklæringen blev dermed afgivet mens Tyskland stadig var krigsførende, idet våbenstilstanden først skete 11. november 1918.

Efterfølgende gik den radikale regering og dens socialdemokratiske støtteparti med til, at de tusindvis af tyske bosættere, der siden 1864 var blevet bosat i Sønderjylland for at mindske det danske flertal, skulle have lov til at deltage i og påvirke folkeafstemningerne. Ligeledes godkendtes at disse også ville opnå stemmeret selvom de efterfølgende var fraflyttet landsdelen. Dette fandt både Venstre og Det Konservative Folkeparti for vidtgående, og mellem 1918 og 1920

skiftede de to partier standpunkt, og krævede at Flensborg skulle indlemmes i Danmark, både pga. byens betydning som handelscentrum primært for Nordslesvig, og fordi byen havde haft dansk flertal da den blev afstået til Preussen. Her henviste de to partier til byens stemmeafgivning ved valgene til den preussiske Rigsdag i 1867. Selve folkeafstemningen var af mange forventet afholdt i 1919, men fandt først sted i foråret 1920. Det stod dog tidligt i processen klart, at afstemningen ville komme til at ske ved at hele 1. zone (det senere Sønderjyllands Amt) ville komme til at stemme "en bloc", dvs. som en enhed, og der var bred forventning om at valgresultatet i 1. zone ville vise flertal for genforening med Danmark. I 2. zone ønskede regeringen derimod at der skulle stemmes pr. sogn eller købstad, og at hvert lokalsamfund dermed selv skulle afgøre områdets tilhørsforhold. Forslag om en sydligere 3. zone blev opgivet tidligt i forløbet.

Den 10. februar 1920 stemte et overvældende flertal i Sønderjyllands nordlige del, 1. zone, for tilhørsforhold til Danmark (75% for genforening med Danmark mod 25% for at forblive del af Tyskland), mens alle valgdistrikter i 2. zone – inklusive Flensborg – ved dennes afstemning d. 14. marts 1920 stemte for fortsat tilhørsforhold til Tyskland. Det samlede resultatet for 2. zone var ca. 80% tyske og 20% danske stemmer, i Flensborg, Ladelund, Medelby og Hanved samt på

den vestlige del af Før var den danske stemmeandel dog mindst 25%. Venstre og Konservative betragtede afstemningsresultatet som udtryk for en kombination af Zahle-regeringens manglende opbakning til danskerne i Flensborg og mange års tysk undertrykkelse af danskere i området, hvilket havde medført udvandring og mange udvisninger af dansksindede.

Derfor ønskede Venstre og Konservative, at 2. zone i første omgang skulle være en neutral, international zone under kontrol af allierede styrker for så senere igen at stemme om det nationale tilhørsforhold, i håb om at stemningen i mellemtiden ville være vendt til fordel for Danmark.

Det Radikale Venstre og Socialdemokratiet afviste denne model. De havde sammen et flertal på 72 af Folketingets 140 pladser og flertal 71-69 for deres kurs i sønderjyllandsspørgsmålet. Et hurtigt valg ville derfor måske kunne rykke ved Folketingets flertal, da de fleste formodede, at befolkningen ville støtte op om kravet om at få Flensborg tilbage.

Det var ekstra vigtigt at få et hurtigt valg, da Zahle ønskede at gennemføre en ny valglov i tilknytning til den nye grundlov, der blev vedtaget i 1915. Den nye valglov ville reducere antallet af jyske mandater til fordel for styrket proportionalitet i valgsystemet og dermed svække Venstre.

Krisen udløses

En række fremtrædende danske erhvervsfolk med bl.a. ØK's H.N. Andersen, skibsreder A.P. Møller og brygger Vagn Jacobsen i spidsen lagde pres på Kong Christian X for at få ham til at gribe ind for at få et nyvalg.

Kongen tilkaldte statsminister Carl Theodor Zahle og bad ham udskrive valg, men Zahle ville under ingen omstændigheder udskrive valg, før den nye valglov var vedtaget. Da kongen bad ham om at træde tilbage, nægtede statsministeren med henvisning til parlamentarismen – der var intet folketingsflertal imod regeringen.

Zahle bemærkede angiveligt, at kongen jo bare kunne afskedige ham, hvilket kongen gjorde på stedet, på trods af Zahles advarsler om rækkevidden af kongens beslutning.

Zahle orienterede de øvrige partier om sin afskedigelse. Social-Demokraten udkom med en ekstra udgave med overskriften ”Kongen begaar Statskup”, og redaktør Frederik Borgbjerg tordnede gennem hele krisen mod kongen.

Generalstrejke erklæres

Socialdemokratiet og De samvirkende Fagforbund vedtog på et hasteindkaldt møde en fælles resolution, som de senere samme dag overrakte kongen.

Resolutionen krævede, at regeringen Zahle blev genindsat senest næste dags morgen. I modsat fald ville der blive varslet generalstrejke i hele landet.

Kongen afviste kravet og udnævnte i stedet Otto Liebe til statsminister og bad ham danne regering. Ministeriet Otto Liebe blev indsat d. 30. marts 1920.

Otto Liebe blev udnævnt til statsminister den 30. marts 1920 og fratrådte få dage senere den 5. april 1920.

I de følgende dage blev der afholdt store demonstrationer mod kongen på Fælled og foran Amalienborg. Generalstrejken blev varslet til begyndelse d. 6. april, men allerede inden var der arbejdsnedlæggelser.

I påsken var der drøftelser mellem Thorvald Stauning og Otto Liebe. Stauning krævede, at regeringen trådte frem for Folketinget. Han ville så møde den med et mistillidsvotum.

Otto Liebe nægtede og svarede, at han først ville træde af i forbindelse med et nyvalg efter den gamle valglov.

Folketinget var sendt på påskeferie og kunne ikke mødes uden indkaldelse ved formanden for Rigsdagen, og Liebe havde sikret sig, at formanden ikke ville indkalde tinget. Derfor kunne Folketinget ikke samles og drøfte situationen. Kongen havde reelt sat Folketinget ud af kraft.

Stauning var formand for Københavns Borgerrepræsentation, der havde mulighed for at præsentere en sag direkte for kongen. Derfor indkaldte han borgerrepræsentationen d. 3. april og fik med Socialdemokratiets og De Radikales stemmer vedtaget en resolution, der krævede regeringens øjeblikkelige afgang. Borgerrepræsentanterne gik til Amalienborg med kravet og talte foran tusindvis af demonstranter på slotspladsen.

Krisen afsluttes

Kongen var nu ved at være mør. Samme aften samlede han Folketingets partier. Her mødte Socialdemokraterne og De Radikale ham igen med kravet om at afskedige regeringen, mens Venstre med I.C. Christensen i spidsen opfordrede kongen til at holde ud. Det Konservative Folkeparti gav intet råd til kongen, der mente at have mandat i Grundloven til sin indgriben.

Ved udsigten til en generalstrejke bøjede kongen af. Han afskedigede ministeriet Otto Liebe og bad i stedet – på opfordring fra Stauning og Ove Rode – M.P. Friis om at danne en upolitisk regering, der skulle forberede et valg 26. april. Pga. den korte regeringstid omtales ministeriet Otto Liebe ofte som ”ministeriet, der aldrig sov”.

Påskemorgen d. 4. april 1920 var krisen afværget. Selvom der fortsatte nogle uroligheder i de følgende dage, blev der kort efter igen ro, og arbejdet genoptaget.

Ved folketingsvalget 26. april 1920 viste det sig, at den radikale regering slet ikke havde støtte til sin politik i befolkningen. Ved et jordskredsvalg forøgede Venstre, Det Konservative Folkeparti og Erhvervspartiet deres andel af stemmerne fra 49% ved sidste valg i 1918 til 60,6%. De hidtidige regeringspartier, De Radikale og Socialdemokratiet, dykkede samtidig fra en vælgertilslutning på 49,7% til kun 37,7%.

Ingen af de to splittelses-partier der opstod på baggrund af grænsespørgsmålet – Det Fri Socialdemokrati for socialdemokrater, der var for genvindingen af zone 2, og partiet Centrum for konservative, der var imod – fik nok stemmer til at blive valgt ind i Folketinget.

Kong Christian den 10 lavede statskup og ”fyrede” regeringen

Ned med Christian’, gjaldede det i Københavns gader og foran Amalienborg, da tusindvis af arbejdere demonstrerede i påsken 1920.

I påsken 1920 fyrede kong Christian den 10. med et pennestrøg den radikale regering, der havde Socialdemokratiet som parlamentarisk grundlag. Forud for sit statskup havde kongen lange samtaler med erhvervsmanden N. H. Andersen og borgerlige medlemmer af Folketinget, der var utilfredse med den radikale-socialdemokratiske regering.

Store dele af erhvervslivet og konservative kredse i Folketinget var godt tossedede på regeringen. Efter flere måneders arbejdskonflikt med strejker og lockout’er, var otte-timers arbejdsdagen blevet indført overalt i landet med virkning fra den 1. januar 1920. Det var en vældig sejr for arbejderbevægelsen - men erhvervslivet rasede. Samtidig blev der også forhandlet nye overenskomster. Forhandlingerne begyndte i slutningen af 1919. Arbejdsgiverne afviste at arbejderne skulle have så meget som én eneste ekstra krone, og krævede direkte forringelser på nogle områder.

Fagbevægelsen derimod krævede et dyrtidstillæg på grund af de fortsatte prisstigninger. Desuden krævede arbejderne ferie med løn.

I marts 1920 brød forhandlingerne sammen.

Situationen blev ikke meget bedre af, at de radikale og socialdemokraterne havde tænkt sig, at respektere resultatet af den netop afholdte folkeafstemning om hvorvidt Slesvig skulle vende tilbage til Danmark. Kongen, store dele af erhvervslivet og de borgerlige i Folketinget var godt tossedede over, at en del af Slesvig-Holsten havde stemt sig til Tyskland.

Endelig planlagde de radikale og socialdemokraterne at gennemføre en ændring af valgloven. På grund af nogle særligt udemokratiske stemmeregler fik Venstre og Konservative nemlig mange flere mandater end de var berettiget til.

Det var altså en kombination af folketingspolitik, faglige stridigheder, fordelingsøkonomiske og territoriale stridigheder, der førte til statskup i påsken 1920.

Da Folketinget gik på påskeferie, benyttede Christian den 10. og hans rådgiver N. H. Andersen lejligheden til at afskedige hele regeringen og indsætte sit eget forretningsministerium med advokat O. Liebe i spidsen.

Ned med Christian

Arbejdere og fagbevægelse reagerer prompte. Folk strømmer ud på gaden. 'Ned med Christian!', lyder råbene i de københavnske gader.

På fælleden samles op mod 100.000 mennesker. Og selveste Amalienborg Slotsplads må flere dage i træk lægge brosten til massive protester og taler, der kræver republikken indført.

Avisen Socialdemokraten opfordrer under overskriften 'Kongen begår statskup' arbejderne til at gå i generalstrejke.

Kongens nye Liebe-regering henter tropper ind fra provinsen, fordi man ikke er sikker på, om det lokale politi vil være loyale hvis de for alvor bliver beordret til at gå løs på arbejderne.

Til kamp for råds-republikken

'Arbejdere! Stands det kapitalistiske samfunds produktion. Forvandl den højresocialistiske reformistiske minister-generalstrejke til en virkelig socialistisk aktion til en kamp for: 1) Kongedømmets øjeblikkelige afskaffelse og indførelse af en socialistisk republik. 2) Oprettelse af arbejdsråd for alle arbejdspladser. 3) Løsladelse af alle af politiske grunde arresterede arbejdere.'

Sådan lød opfordringen lørdag den 3. april 1920 fra forsiden af Arbejderbladet, der blev udgivet af Danmarks Venstresocialistiske Parti (der senere blev til DKP).

Som modsvar på de omfattende strejker oprettedes 'Samfundshjælpen' - en organisation af frivillige skruebrække-re der, under militær beskyttelse, var klar til at udføre strejkeramt arbejde. Da konflikten er på sit højeste forhandler Socialdemokratiet og de radikale med kongens nyindsatte forretningsministerium og de to borgerlige partier.

Den gamle folkevalgte regering blev ikke genindsat. Der blev udskrevet valg. Venstre kom ud af valget som sejrherre og kunne danne ny regering. Den nye regering gik straks i gang med systematisk at ophæve mange af de prisregulerings-ordninger, som der trods alt fandtes. Faglige protester blev modarbejdet med øget brug af 'Samfundshjælpen'.

Efter påsekuppet bevarede kongen sin politiske magt uindskrænket.

Genforeningen 1920

I første halvdel af 1800-tallet var der opstået en strid om, hvorvidt Slesvig var tysk eller dansk. Sprogligt set var området blandet mellem tysk, dansk og frisisk.

Versailles-freden i 1919 bestemte, at der skulle afholdes en folkeafstemning i Slesvig i to omgange, en i Nordslesvig og en i Mellemslesvig. De tyske myndigheder skulle rømme området indtil syd for linjen Slesvig-Husum, hvilket dog kun skete delvis i den sydlige del. En international kommission, kaldet CIS for Commission Internationale de Surveillance du Plebiscite Slesvig, bestående af medlemmer fra Frankrig, England, Norge og Sverige overtog administrationen, og franske tropper besatte området. Den internationale kommission planlagde og gennemførte afstemningerne i de to zoner.

Der var fire forskellige kategorier af stemmeberettigede:

1. Personer, der var såvel født som bosat indenfor afstemningsområdet
  2. Personer, som var født indenfor, men bosat udenfor området
  3. Personer, der ikke var født i området, men havde været bosat indenfor det siden før 1. januar 1900
  4. Personer, der ikke var født i området, men havde boet i det inden 1900 og var blevet udvist fra området af de tyske myndigheder
- Danskerne ønskede afstemningsurner

for hver af de fire kategorier, men det blev afvist af CIS. I købstæderne var det dog muligt at udskille kategorien af tilrejsende.

Afstemningen i 1. zone.

Andel danske stemmer i hvert sogn. Afstemningen i Nordslesvig, i den såkaldte 1. zone, blev afholdt den 10. februar 1920, hvor der blev afgivet 101.652 stemmer (en valgdeltagelse på 91,5 %). 74,2 procent stemte for Danmark og 24,9 % procent for Tyskland. Af de i alt godt 111.000 stemmeberettigede udgjorde de tilrejsende omkring 28.000; heraf kom 16.638 rejsende til afstemningen nordfra og 11.609 sydfra. Ifølge en beregning i værket "Valg mellem dansk og tysk" fra 1976 af redaktør Aksel Lassen stemte 62 % af de tilrejsende dansk og 38 % tysk. Ca. 7.500 personer, der boede i området, men først var flyttet dertil efter 1900, var som følge af afstemningsreglerne afskåret fra at deltage i afstemningen. Flertallet heraf har formodentlig hørt til den tysksindede del af befolkningen.[3]

Man stemte en bloc, dvs. flertallet i et udelt Nordslesvig skulle være afgørende for det statslige tilhørsforhold.

En række kommuner i 1. zone, hvor et flertal havde stemt tysk ved afstemningen, kom således også til Danmark efter afstemningen. Det gjaldt blandt andet købstæderne Sønderborg, Aabenraa og Tønder.

I 2. zone, i Mellemslesvig, hvor Flensborg lå, foregik afstemningen den 14. marts 1920 på et tidspunkt, hvor der i den tyske hovedstad Berlin pågik et statskup, det såkaldte Kappkup. I denne zone blev afstemningen holdt distriktsvis, således at eventuelle afstemningsdistrikter med dansk flertal kunne komme til Danmark. En række landsbyer i 2. zone havde dansk flertal, men kun tre små kommuner på øen Før og ingen samlede afstemningsdistrikter kunne som helhed opvise et dansk flertal. I hele 2. zone stemte 12.800 eller 20 % for Danmark og 51.724 stemmer for Tyskland. I byen Flensborg var den danske stemmeandel ca. 25 %.[4][5] Ser man bort fra de tilrejsende, ville det danske stemmetal i Flensborg have været 28 %.

En 3. zone, der gik ned til Slien og Dannevirke, var overraskende kommet med i det første udspil til fredstraktaten. Baggrunden var henvendelser fra den private danske gruppe Dannevirkebevægelsen. Efter en anmodning fra den danske rigsdag, der med 130 stemmer mod 24 udtalte, at man ikke ønskede en afstemningszone så langt mod syd, blev den 3. zone sløjfet fra den endelige traktat.

Tysk valgplakat fra 1920

Dansk valgplakat fra 1920

Hvornår kom kvinderne forud på arbejdsmarkedet?

I Danmark blev det almindeligt, at familierne fik to indkomster for at forøge levestandarden, få bil og status.

En del af grundlaget for omvæltningerne i 1960'erne var de nye livsbetingelser, som højkonjunkturen bragte med sig. Strømmen af mennesker fra land til by bevirkede, at store menneskemasser måtte omdefinere deres livsgrundlag. Også arbejdets indhold ændrede sig for mange - først og fremmest som følge af velfærdsstatens service-udbygning. Hertil kom, at kvinderne i stigende grad kom ud på arbejdsmarkedet.

Kvindernes erhvervsfrekvens var i 1950'erne den laveste i hele det 20. århundrede, og ved udgangen af årtiet var $\frac{3}{4}$ af alle gifte kvinder registreret som husmødre. Årtiet var således præget af, at den stærke kønsarbejdsdeling, som hidtil primært havde været at finde i borgerskabet, også var blevet hverdag for arbejderklassen. Fra 1965 begyndte særligt de unge gifte kvinders erhvervsfrekvens dog at stige, og i 1970'erne ser vi en voldsom stigning i både kvinders uddannelses- og erhvervsfrekvens. I 1970 var over halvdelen af alle gifte kvinder således på arbejdsmarkedet.

Stigningen i kvindernes erhvervsfrekvens skyldtes dels, at de yngre

kvinder beholdt deres arbejde, efter at de var blevet gift og havde fået børn, men faktisk også at flere af de ældre husmødre søgte ud på arbejdsmarkedet. Dette skyldtes til dels, at opfindelser som køleskabet og vaskemaskinen såvel som velfærdsstatens udbygning gjorde, at der ikke længere var det samme behov for kvindens arbejdskraft i hjemmet. Ligeledes var den danske industri i vækst i 1960'erne og efterspurgte kvindernes arbejdskraft. Samtidig blev velfærdssamfundet udbygget, og mange kvinder fik ansættelse i det offentlige som bl.a. hjemmehjælper og pædagog.

Kvindens erhvervsdeltagelse, som accelererede omkring 1965, er ofte sat i forbindelse med parcelhusets opkomst. For en gennemsnitlig funktionær- eller arbejderfamilie rakte én indkomst simpelthen ikke til den højere husleje. Men det stærkt forøgede fokus på materielle goder, som kendetegnede 1960'erne, spillede også stærkt ind. Det samme gjorde 1960'ernes bevidsthedsmæssige opbrud. Den traditionelle mandlige forsørgerrolle blev i 1970'erne ikke længere forbundet med den samme værdighed. Familier, hvor begge forældre arbejdede, blev

gradvist mere norm end undtagelse.

Et var dog adgang til arbejdsmarkedet, noget andet egentlig ligestilling mellem kønnene. Det politiske system var endnu i 1960'erne domineret af mænd, også i de "alternative" miljøer. Dette ændrede sig omkring 1970, hvor en egentlig kvindebevægelse, der krævede reel ligestilling og opgør med "mandssamfundet", så dagens lys. Et tidligt eksempel var en gruppe kvinder, som i foråret 1970 gennemførte en række muntre, men provokerende happenings. Blandt andet nægtede de at betale fuld billetpris i en bus med den begrundelse, at kvinder ikke fik samme løn som mænd, og da de heller ikke stak af, måtte politiet hente dem ud. Aktionerne gav stor medieomtale og førte til mange diskussioner over hele landet om det rimelige i forskelsbehandlingen af mænd og kvinder.

Snart fulgte kvindegruppen, der kaldte sig for Rødstrømperne, aktionen op med flere lige så spektakulære, der også satte fokus på kvinders funktioner som seksualobjekter. Da det var vanskeligt at argumentere for forskelsbehandling med demokratiets lighedsideologi intakt, vandt kvindebevægelsen klart de moralske slag. I 1970'erne udviklede dele af kvindebevægelsen sig til isolerede, decideret mandefjendske enklaver, men den brede strøm ledte i retning af formaliseret og reel ligestilling.

Kvindebevægelsens synspunkter om

ligestilling sejrede både i lovgivningen og i den offentlige mening. Derfor mistede kvindebevægelsen omkring 1980 pusten og sygnede hen. Trods sejren viste kønnenes reelle ligestilling med hensyn til løn, erhverv og placering i arbejdsmarkedets hierarkier sig vanskelig at gennemføre i praksis. Kvinder var fortsat stærkt overrepræsenteret i fag med relation til traditionelle kvindedyder: Omsorg, pleje og opdragelse. De samme "kvindefag" var typisk lavere lønnet end de traditionelle "mandefag". Ledelse, der er karakteriseret ved højere status og højere løn, vedblev at være et arbejde for mænd. I et langtidsperspektiv var ændringen i forholdet mellem kønnene dog meget voldsom.

Ulla Dahlerup - journalist og rødstrømpe, demonstrerede. Hun ville ikke betale fuld pris for en busbillet. Hun og 25 andre demonstranter steg op i en bus, men nægtede at betale mere end 80% af billetprisen for at markere kvinders lønefterslæb. Politiet blev tilkaldt, og et pressefoto af en smilende betjent, der bar hende ud i favnen, er siden blevet landskendt.

Kampen for ligestilling på arbejdsmarkedet

Kvinder har altid deltaget i produktionen, men arbejdet har været inddelt i ulønnet eller underbetalt kvindearbejde og højstatusarbejde, som var forbeholdt mænd. Førindustrielt landbrug og håndværk var baseret på familiebrug med naturalieøkonomi, og arbejdsopgaverne var fordelt efter køn, generation og social status i husstanden, der også omfattede tjenestefolk, lærlinge og svende. Fx var pasning af heste mandsarbejde, mens kvinderne malkede køerne og forarbejdede mælken.

I Danmark slog industrialiseringen igennem i slutningen af 1800-tallet. Nu skabtes der en arbejderklasse i de stærkt voksende byer, handels- og kontorfaget ekspanderede, ligesom undervisnings-, sundheds- og socialektoren blev udbygget. I denne proces blev den førindustrielle kønsarbejdsdeling undermineret, og kvinders position i industrisamfundet blev sat til debat: Skulle de være lønarbejdere på linie med mændene eller husmødre i den moderne forbrugerfamilie. Husmodermodellen havde bred tilslutning langt op i 1900-tallet. Fagforeningerne kæmpede for forsørgerløn: En mand skulle have en løn, som en hel familie kunne leve af.

For arbejderbevægelsen vejede klasseinteresserne tungere end kønsproblemet, sådan som især Nina Bang, der blev en fremtrædende socialdemokratisk politiker, har formuleret det i sine mange taler. Og selvom Dansk Kvindesamfund blev stiftet med det formål at fremme kvinders selvforsørgelse, anfægtede foreningen ikke, at familien var gifte kvinders hovedopgave. Men den voksende gruppe ugifte kvinder havde brug for erhvervsarbejde. Kvindebevægelsen, der også kom til at omfatte kvindefagforeninger, blev derfor hovedaktøren i kampen for at åbne arbejdsmarkedet for kvinder og skaffe dem samme løn- og arbejdsvilkår som deres mandlige kolleger.

Marie Christensen taler ved De Samvirkende Tjenstepigeforeningers møde i Søndermarken, 1907.

Det lykkedes ikke for fagforeningerne at reservere industriarbejdspladserne for mænd. I 1900 var hver tredje industriarbejder i København en kvinde. Til gengæld opnåede de mandlige fagforeninger gennem overenskomster med arbejdsgiverne, at kvinder og mænd blev lønnet efter forskellige tarriffer, således at kvindelønnen kom til at ligge på 50-75 % af mandelønnen.

Frygten for at lavtlønnede kvinder skulle blive løntrykkere og strejkebrydere, fik enkelte fagforeningsledere til at kræve kvinder organiseret på lige vilkår med mænd; men de fleste fagforeninger udelukkede simpelthen kvinderne, som så måtte organisere sig separat. Fra 1873-1900 blev der dannet 27 kvindefagforeninger, hvoraf Kvindeligt Arbejderforbund stadig eksisterer, mens de øvrige efterhånden fusionerede med mandefagforeningerne. Kvindefagforeningernes første prioritet var etablering af arbejdspladser; det var den almindelige opfattelse, at arbejdsgiverne foretrak mænd, og kvinder kun kunne konkurrere på uligelønnen. Derfor blev ligeløn ikke et overenskomstkraft før efter Anden Verdenskrig.

Handels- og kontorfunktionærerne organiserede sig i 1900 som et kønsblandet fagforbund. Ledelsen agiterede for ligeløn som et centralt program og markerede sig også i den kvindesaglige presse. Den gode vilje blev dog ikke omsat i konkrete aftaler. HK'erne fik indskrevet ligeløn

ved overenskomstforhandlingerne 1963, 10 år før resten af LO-området.

Lærerinderne var den første store kvindegruppe på det offentlige arbejdsmarked. Efter at de i 1859 havde fået adgang til at tage eksamen og undervise i kommuneskolerne i København, åbnedes der ved lov i 1867 adgang til skolerne i resten af landet. Da hovedstaden havde sin egen skoleadministration, var det første gang, Rigsdagen skulle tage stilling til kønsbestemt løn. Regeringen spillede forsigtigt ud med et lovudkast, der efter handlingerne i Folketinget blev forelagt Landstinget som et lovforslag. Lærerindelønnen blev 2/3 af lærerlønnen, og i drøftelsen indgik de argumenter, der de næste 50 år prægede synet på kvindelig arbejdskraft.

Man hævdede, at mænd skulle have højere løn, fordi de var forsørgere, mens kvinders plads var i hjemmet. Hvis kvinder, og her var kun tale om ugifte, var nødt til at tage erhvervsarbejde, skulle de lønnes lavere, fordi de på grund af deres fysiske og psykiske svagelighed ydede mindre end mænd. Desuden kunne kvinder klare sig med færre midler, fordi de var mere nøjsomme af natur.

Kvindelige embedsmænd

I 1866 blev Mathilde Fibiger, er 15 år tidligere havde skudt den kvindesaglige debat i gang i Danmark, ansat ved telegrafstationen i Helsingør og dermed den første kvindelige stat-

semdsmand. Enkelte andre institutioner med særlig progressiv ledelse som Statistisk Bureau, nu Danmarks Statistik, og Rigsarkivet ansatte fra henholdsvis 1879 og 1889 også kvinder. Det gav anledning til fortsatte drøftelser af sagen på Rigsdagen, der fastsatte normering og løn for statslige virksomheder.

Medstifteren af Dansk Kvindesamfund Fredrik Bajer, der var folketingsmedlem for Venstre, introducerede ligelønsprincippet under behandlingen af lønningsslov for telegrafvæsenet i 1881. Herefter blev det et fast punkt på den politiske dagsorden, fx under forhandlingerne om Forslag til Lov om Lønninger ved Telegrafvæsenet i 1887-89, der også inddrog spørgsmålet om kvinders arbejdsduelighed og resulterede i en lovfæstelse af kvinders ret til ansættelse og oplæring i telegrafvæsenet. En tilsvarende bestemmelse blev vedtaget for Postvæsenet i 1889 og for Statistisk Bureau i 1895, idet akademiske stillinger dog blev undtaget.

Den forordning fra 1875, der tillod kvinder at studere ved universitetet, pointerede, at de dermed ikke havde fået adgang til de embeder, universitetsuddannelserne åbnede for mænd. De første kvindelige akademikere var læger og magistre og slog sig ned som privatpraktiserende læger og lærerinder i privatskoler.

I 1887 tog den første kvindelige jurist Nanna Berg, gift Kristensen-Randers,

eksamen og blev ansat som fuldmægtig hos advokat Svend Høgsbro, der var medlem af Dansk Kvindesamfunds styrelse. Myndighederne ville imidlertid ikke anerkende hendes fuldmagt, og striden førte i 1888 til Højesterets dom for, at stillinger som sagførere var forbeholdt mænd. Først efter en ændring af sagførerloven i 1906 blev det muligt for kvinder at drive advokatvirksomhed.

Det var unikt, at historikeren Anna Hude allerede i 1889 fik en videnskabelig stilling i Rigsarkivet. Den første kvindelige statsvidenskabelige kandidat Meta Hansen blev ganske vist ansat i Statistisk Bureau i 1893, men fastfrosset i en assistentstilling, hvorfra hun de følgende 18 år måtte se sig overhalet af nyuddannede mandlige fagfæller. Gentagne forslag om også at give kvinder ret til bureauets akademikerstillinger blev bremset af Landstinget, der syltede det i et udvalg, som skulle tage stilling til kvinders adgang til embeder generelt.

Elna Munch på talerstolen i Folketinget d. 19. 6. 1918.

I kvindesaglige kredse betragtede man ligeløn som simpel retfærdighed og mente, at det på længere sigt var den eneste vej til en ordentlig løn både for mænd og kvinder. Det fremgik fx af et møde i 1888 om lærerindelønninger, fulgt op af indlæg i Dansk Kvindesamfunds medlemsblad. Kræfterne blev imidlertid brugt på valgretskampen ud fra det ræsonnement, at når kvinder havde opnået politisk ligestilling, ville ligestilling på de resterende områder nærmest være en ekspeditionssag. I mellemtiden styrkede lærerinderne deres faglige position gennem dannelsen af Københavns Kommunelærerindeforening i 1891, hvis første sejr var udnævnelsen af en kvindelig skoleinspektør i 1894. I 1900 lykkedes det at få Anne Bruun valgt til Danmarks Lærerforenings hovedstyrelse, der siden stiftelsen 1874 havde været totalt domineret af mænd.

Efter grundlovsændringen i 1915 kom lønspørgsmålet igen i fokus, yderligere aktualiseret af prisstigningerne under Første Verdenskrig. Da regeringen i 1917 nedsatte en lønningskommission, der skulle kulegrave det offentlige lønsystem, blev der på Dansk Kvindesamfunds anmodning udpeget en kvinde blandt de 19 medlemmer. Valget faldt på en lærerinde: Thora Pedersen, der både skulle være den eneste repræsentant for samtlige kvindelige tjenestemænd og den ene af to repræsentanter for Danmarks Lærerforening, hvor de fleste medlemmer var mænd og modstandere af ligeløn.

Denne vanskelige position gjorde hende til skydeskive for oppositionen mod Danmarks Lærerforenings udkast til en ny lønningslov, der byggede på ligelønsprincippet og som for at imødekomme modstanderne introducerede et forsørgertillæg til gifte lærere. Desuden skulle forskolelærerindeuddannelsen nedlægges, så alle lærere havde samme uddannelse.

Forslaget blev efter en hidsig debat nedstemt ved en urafstemning, og for at undgå en sprængning af foreningen indgik man et kompromis, hvorefter Thora Pedersen i lønningskommissionen kunne arbejde for ligeløn, mens den anden repræsentant fra Danmarks Lærerforening var imod.

I lønningskommissionen var holdningen til ligeløn lige så forskellig. Det afklarede ikke situationen, at man henvendte sig til statsinstitutionerne med en række spørgsmål om deres kvindelige medarbejdere. Svarene varierede fra, at kvinder var lige så gode - måske endda bedre - end mænd, til at deres arbejdsindsats var ringere, og at de kun kunne bruges til mindre krævende opgaver. Når et flertal alligevel endte med at anbefale ligeløn i den betænkning, kommissionen afleverede i 1919, skyldtes det i høj grad Thora Pedersens politiske tæft og pædagogiske evner.

Kilde:

***KVINFO · Christians Brygge 3 ·
1219 København K***

I 2020 er det 75 år siden Danmark blev befriet fra Værnemagtens besættelse

Historisk forening og ASRA holder et stort arrangement til minde om **Danmarks befrielse den 4. maj 1945.**

Programmet for aftenen er i år, hvor det er 75 år siden, lagt i hænderne på Historisk forening.

Historisk forening har lagt op til det kommer til at strække sig over 2 dage, hvor selve befrielsesaftenen bliver holdt i Historiens Hus om aftenen den 4 maj. Den efterfølgende dag, den 5. maj, vil der blive en byvandring til steder i Herning, hvor der er minder og historier fra krigens tid.

Læg mærke til opslag om arrangementet, bl.a. på Bibliotekets opslagstavle.

Arbejdermuseet som vi er meget glade for at samarbejde med, har igen i år sendt os en flot julehilsen, hvor de takker for samarbejdet i det forgangne år.

Vi sender vores ASRA NYT til museet, og har naturligvis sendt en julehilsen, og Solhvervs hilsen til dem.

Du er vel klar over, hvis du er medlem af en fagforening under F.H. (det tidligere LO) kan du komme gratis ind på Arbejdermuseet ved fremvisning af et gyldigt medlemsbevis.

ASRA har planer om at arrangere en tur til Arbejdermuseet, og den nye statue af Anker Jørgensen.

Der informeres om turen senere i ASRA NYT.

Generalforsamling

Onsdag den 26. februar 2020 kl. 19.00

i Salen Historiens Hus Museumsgade 32. Herning

- Dagsorden**
- 1. Velkomst ved formanden**
  - 2. Vedtagelse af forretningsordenen**
  - 3. Valg af dirigent**
  - 4. Valg af stemmetællere**
  - 5. Bestyrelsens beretning**
  - 6. Fremlægning af det reviderede regnskab**
  - 7. Fremlæggelse af budget**
  - 8. Fastsættelse af kontingent**
  - 9. Indkomne forslag**
  - 10. Valg Påvalg er:**
    - Kasserer - Inge M. Jensen for 2 år**
    - 2. bestyrelsesmedlemmer - Villy Sørensen
begge for to år   Gerda Olsen**
    - 2. suppleanter - Marianne Højlund Christensen
begge for 1 år - Elin Kragelund**
    - 2. revisorer   Villy Grøn
begge for et år Jegge Erik Christensen**
  - 11. Evt.**

Generalforsamlingen starter med et indlæg af:

Helge Albertsen

Helge Albertsen (S) er byrådsmedlem i Ringkøbing-Skjern Kommune. Han er medlem af Børne- og Familieudvalget og vil fortælle om sit liv og arbejde bl.a. som formand for Metal Ringkøbing/Skjern. Alle er velkommen, dog er det kun medlemmer af ASRA der har stemmeret ved generalforsamlingen.